

IN MEMORIAM

doi: 10.15388/Baltistica.53.2.2365

ADELĖ VALECKIENĖ
(1925 12 10–2016 10 17)

Esama žmonių, kurie sugeba tyliai ir ramiai dirbti ir daug nuveikti. Tokiam personalijos tipui derėtų priskirti ir kalbininkę Adelę Valeckienę (mergautinė pavardė Mažeikytė), kurios gyvenimas nutrūko 2016 m. spalio 17 d. Vilniuje.

Adelė buvo gimusi 1925 m. gruodžio 10 d. Skapiškyje, čia Ji augo ir mokėsi. 1951 m. baigusi lituanistines studijas Vilniaus universitete, Ji tapo ilgamete (1951–1999 m.) Lietuvių kalbos instituto darbuotoja. Atėjusi dirbti į institutą savo mokslinį dėmesį rimčiausiai sutelkė į lietuvių kalbos morfologiją ir sintaksę: 1958 m. buvo apginta disertacija *Ivardžiutinių būdvardžių vartojimas dabartinėje lietuvių kalboje*¹; 1984 m. pasirodė habilitacinio darbo pagrindu parengta monografija *Lietuvių kalbos gramatinė sistema: Giminės kategorija* (Vilnius: Mokslas), o 1998 m. paskelbta *Funkcinė lietuvių kalbos gramatika* (Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas).

¹ Adelė Valeckienė, *Upotreblenie mestoimennyx form imen prilagateľnyx v sovremennom litovskom jazyke*, Filologijos mokslų daktaro disertacija, Vilniaus valstybinis Vinco Kapsuko universitetas, 1958.

Ypač didelę Adelės Valeckienės mokslinės kūrybos dalį sudarė darbas prie kolektyvinių gramatikos klausimų gvildenančių ir aiškinančių veikalų.

Ji buvo tritomės *Lietuvių kalbos gramatikos*² (1965; 1971; 1976) viena iš au-

² Kazys Ulvydas (red.), *Lietuvių kalbos gramatika 1: Fonetika ir morfologija*

torių ir redaktorių – už darbą prie šio veikalo Jai su kitais kolegomis 1977 m. buvo paskirta LTSR valstybinė premija. Pirmiesiems šios gramatikos tomams parengė aprašus *Būdvardis ir Įvardis* (LKG 1, 474–603, 637–721); *Veiksmažodžio reikšmė* ir *Veiksmažodžių veiksmo reiškinio būdai* (LKG 2, 7–25). Trečiajame – lietuvių kalbos sintaksei skirtame – tome Jos autorystei priskiriami skyriai *Sintaksiniai žodžių junginiai*; *Būdvardiniai junginiai*, *Įvardiniai junginiai*, *Vientisiniai sakiniai* (*Dvinariai sakiniai*; *Pagrindinės sakinio dalys*; *Veiksny*), *Antrininkės sakinio dalys* ir *Sujungiamieji sakiniai* (LKG 3, 9–19, 234–267, 279–305, 394–454, 719–789).

Už darbą prie *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikos*³ (1994; 21996; 31997; 42005) bei darbą rengiant dabartinės lietuvių kalbos gramatiką rusų (*Grammatika litovskogo jazyka*, 1985, Vilnius: Mokslas) ir anglų (*Lithuanian Grammar*, 1997; 22006, Vilnius: Baltos lankos) kalbomis Adelei Valeckienei su kitais autoriais 1999 m. buvo paskirta Lietuvos Respublikos mokslo premi-

(*daiktavardis, būdvardis, skaitvardis, įvardis*), Vilnius: Mintis, 1965; Kazys Ulvydas (red.), *Lietuvių kalbos gramatika 2: Morfologija (veiksmažodis ir kt.)*, Vilnius: Mintis, 1971; Kazys Ulvydas, Vytautas Ambrazas, Adelė Valeckienė (red.), *Lietuvių kalbos gramatika 3: Sintaksė*, Vilnius: Mokslas, 1976.

³ Vytautas Ambrazas (red.), *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika* (4 patais. leid.), Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005.

ja. Ji buvo šios vienatomės gramatikos skyrių apie kalbos dalis, būdvardį (jo morfologines kategorijas, linksniavimą, įvardžiuotines formas, kirčiavimą ir darybą), įvardį (jo morfologines kategorijas, reikšmines grupes, linksniavimą ir kirčiavimą) ir sujungiamuosius sakinius (plg. DLKG, 56–59, 167–238, 251–282, 696–720) autorė.

Adelei Valeckienei dažnai tekdavo prisidėti prie *Lietuvių kalbotyros klausimų* redagavimo. Kaip atsakingoji redaktorė Ji parengė du *Lietuvių kalbotyros klausimų* tomus – 9-ąjį *Lietuvių kalbos gramatinė sandara* (1967) ir 15-ąjį *Žodžių formos ir jų vartoseną* (1974). Ji buvo ir leidinio *Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba* (1976; 21989; 1992) viena iš parengėjų bei atsakomoji redaktorė⁴, redagavo ir kitų autorių parengtus leidinius⁵, rašė straipsnius lietuvių kalbos gramatikos, rašybos ir skyrybos klausimais *Lietuvių kalbos enciklopedijai*⁶ ir prisidėjo prie šio leidinio redagavimo.

Adelė Valeckienė skelbė savo mokslinius straipsnius, studijas ir recenzijas mokslo žurnaluose *Literatūra ir kalba*, *LTSR MA darbai*, *Baltistica*, *Lietuvių kalbotyros klausimai*. Čia atskirai

⁴ Adelė Valeckienė (red.), *Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba*, Vilnius: Mokslas.

⁵ Pavyzdžiui: Pranas Kniūkšta, *Priepasagos -inis būdvardžiai: daryba, reikšmės, gramatiniai sinonimai*, Vilnius: Mokslas, 1976.

⁶ Vytautas Ambrazas, Kazys Morėnas (red.) 1999, *Lietuvių kalbos enciklopedija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

paminėtini: *Dabartinės lietuvių kalbos įvardžiuotinių būdvardžių vartojimas (Literatūra ir kalba 2, 1957, 159–355); Lietuvių kalbos bevardės giminės įvardžių kilmė (LKK 18: Gramatinės kategorijos ir jų raida, 1978, 69–98); Laipsnio kategorijos sistema lietuvių kalboje (Baltistica 18(2), 1982, 135–139); Apibrėžtumo/neapibrėžtumo kategorija ir pirminė įvardžiuotinių būdvardžių reikšmė (LKK 25, 1986, 168–189); Įvardžiuotinių būdvardžių kilmė (Baltistica 26(12), 1990, 23–28), Linksnis ir jo funkcijos lietuvių kalboje (ALL (LKK) 42, 2000, 66–104).* Adelė Valeckienė rašė *Gimtajai kalbai*, buvo labai dažna leidinio *Kalbos kultūra* autorė. Jos kūrybinė veikla buvo susijusi ir su didžiojo *Lietuvių kalbos žodyno* rengimu (Ji buvo viena iš LKŽ 5 tomo⁷ autorių, aprašiusi žodžius intervaluose *k – prikabti, kaklėga – kalbestis, kamudas – nukankaliuoti*; prisidėjo prie LKŽ 15 tomo⁸ redagavimo) ir populiarinimu⁹. Dėmesio Adelė skyrė ir savo gimtajai kupiškėnų tarmei¹⁰.

⁷ Kazys Ulvydas (red.), *Lietuvių kalbos žodynas 5: k – klausinys*, Vilnius: Valsitybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1959.

⁸ Kazys Ulvydas (red.), *Lietuvių kalbos žodynas 15: šliup–telžti*, Vilnius: Mokslas, 1991.

⁹ Žr. Adelė Valeckienė, *Didysis žodynas – mūsų filologijos pagrindas, Pergalė 7, 1988, 115–120; Idem, The great „Dictionary of the Lithuanian language“ – national treasury, Science, Arts & Lithuania 1, 1990, 77–83.*

¹⁰ Adelė Valeckienė, Klementina

1982–1985 m. dirbo Vilniaus universiteto Lietuvių kalbos katedroje (Jai buvo suteiktas docentės vardas)¹¹.

Svarbiausio Adelės Valeckienės darbo *Lietuvių kalbos gramatinė sistema: Giminės kategorija* (ir link šio mokslinės kūrybos rezultato vedusių ankstesnių publikacijų) apibūdinimui ypač tinka pasiremti taikliu Algirdo Sabaliausko pastebėjimu, kad šioje monografijoje „nagrinėjama ypač sudėtinga ir iki šiol daug ginčų kelianti problema. [...] Lietuvių kalboje giminės kategorijos specifiką sudaro tai, kad čia nesama bevardės giminės daiktavardžių, tačiau funkcionuoja būdvardžių, įvardžių, dalyvių bevardės giminės formos.“¹² Remdamasi sisteminiu kalbos tyrimo principais¹³ šioje monografijoje Valeckienė nagrinėja substantyvinių bevardės giminės formų¹⁴ (įvardžių ir būdvardžių bei neveikiamųjų dalyvių bevardės giminės formų, substantyvinių bevardės giminės

Vosylytė, Kupiškėnų tarmė tarp kitų lietuvių kalbos tarmių, in Aušra Jonušytė (red.), *Kupiškis: gamtos ir istorijos puslapiai*, Kupiškis: Kupiškio etnografinis muziejus, 2009, 589–599.

¹¹ Daugiau žr. Algirdas Sabaliauskas, *Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija (1980–2010)*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2012, 143.

¹² Žr. Sabaliauskas 2012, 143–144.

¹³ Žr. Valeckienė 1984, 5–31.

¹⁴ Apie tuometinės sovietinės mokslo politikos nulemtą šios monografijos pavadinimo parinkimą žr. Sabaliauskas 2012, 143.

formų apozicinių junginių) ir predikacinių bevardės giminės formų realizacijas ir jų vietą lietuvių kalbos gramatinėje sistemoje; taip pat aptaria lietuvių kalbos bevardės giminės formų darybą ir giminės kategorijos raidą baltų kalbose. Šiame veikale Autorė bevardės giminės terminą apibūdina kaip darbinį¹⁵ ir dėl jo nediskutuoja¹⁶. Tradicinį požiūrį, kad tris giminių formas turi būdvardžiai, dalyviai ir kai kurie įvardžiai ir pavieniai skaitvardžiai, Valeckienė įtvirtino ir *Funkcinėje lietuvių kalbos gramatikoje* (1998)¹⁷. Šioje gramatikoje Autorė kūrybiškai pasinaudojo Londono lingvistikos mokyklos Johno Ruperto Firtho ir Kirkwoodo Halliday'aus suformuluotais principais ir pabandė juos pritaiky-

¹⁵ Valeckienė 1984, 3; Apie trejų lietuvių kalbininkų požiūrį į vadinamos būdvardžio bevardės giminės formų sampratą ir jų vietą gramatinėje žodžių klasifikacijoje žr. Axel Holvoet, Loreta Semėnienė, Giminės kategorija, in Axel Holvoet, Rolandas Mikulskas (red.), *Daiktavardinio junginio tyrimai* (= *Lietuvių kalbos gramatikos darbai* 4), Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2009, 115.

¹⁶ Bevardės giminės būdvardžių terminą palaikančius argumentus žr. Vytautas Ambrazas, Nijolė Sližienė, Adelė Valeckienė, Keletas svarstytinų lietuvių kalbos morfologijos klausimų, *Baltistica* 2, 1974, 177–186.

¹⁷ Plg. Sabaliauskas 2012, 146. Dar žr. Elena Valiulytė (rec.), Adelė Valeckienė, *Funkcinė lietuvių kalbos gramatika*, 1998, *Kalbos kultūra* 71, 1998, 107–110.

ti gramatiniam lietuvių kalbos aprašui. Funkcijų raišką kalboje siedama ne vien su tam tikromis formomis, bet labiau su formų santykiais, Adelė Valeckienė funkcinę gramatiką apibūdino kaip galinčią išryškinti kalbos sistemiškumą, nes, Jos manymu, „nustatyti funkcijas kartu yra ir atskleisti kalbos sistemą“¹⁸. Šioje gramatikoje atskirai neišskiriama nei morfologija, nei sintaksė. Žodžių formos ir žodžių junginiai įtraukiami į bendrą gramatinės teorijos modelį. Tarpusavyje integraciškai susiję vienetai šioje gramatikoje grupuojami, juos aprašant trijuose stambiuose skyriuose pagal rangus (pradedant nuo sakinio, kuriame „formuojami pagrindiniai funkciniai komponentai, vadinamosios metafunkcijos“¹⁹): *Sakinio rangas, Grupės ir žodžio rangas, Morfemos rangas*. Visoms Adelės Valeckienės mokslinėms publikacijoms būdingas faktinės medžiagos gausumas, monografija *Lietuvių kalbos gramatinė sistema: Giminės kategorija* taip pat pasižymi išskirtiniu dėmesingumu iliustratyvumui²⁰, paremtam ne vien tik įvairių stilių dabartinės lietuvių kalbos medžiaga, bet ir įdomiais pavyzdžiais iš tarmių.

Apmąstant Adelės Valeckienės nueimtą mokslinį kelią į akis labiausiai krinta jos darbštumas, nuoseklus tikslų siekimas ir su užsispyrimu sumišęs nuolankus požiūris į dalykus, kuriuos Ji vertino

¹⁸ Žr. Valeckienė 1998, 11.

¹⁹ Žr. Valeckienė 1998, 11.

²⁰ Plg. Sabaliauskas 2012, 145–147.

kaip tradiciją. Tai gana glaudžiai turėjo sietis su Jos pasaulėžiūra – galbūt giluminis tikybinis klodas nulėmė Jos išorinę santūrumą ir vidinę ramybę. Tai matoma Jos darbuose, tai patvirtina ir Jos biografijos eilutė, nurodanti, kad „Valeckienė buvo išrinkta Lietuvių katalikų mokslų akademijos nare“²¹.

Abiejose monografijose, įvairiuose straipsniuose, studijose ir pagrindinėse lietuvių kalbos gramatikose – LKG ir DLKG (bei kitakalbiuose šios grama-

tikos variantuose) – užfiksuoti Adelės Valeckienės gramatiniai tyrimai ne kartą yra tapę daugelio kitų naujų tyrimų atrama ir / ar paskatinę ne vieną gramatinę diskusiją²². Neabejotina, kad Jos gramatiniais aprašais ir pastebėjimais yra domimasi dabar, bus domimasi bei remiamasi ir ateityje.

Jūratė PAJĖDIENĖ

[*juratepajediene@gmail.com*]

²¹ Žr. Sabaliauskas 2012, 143.

²² Plg., pavyzdžiui: Albertas Rosinas, Kelios pastabos parodomųjų ir nežymimųjų įvardžių evoliucijos klausimu, *Baltistica* 17(1), 1981, 16–27; Idem, Kai kurių deiktinių žodžių, intensifikatorių irrieveiksmių kilmės klausimu, *Baltistica* 18(1), 1982, 39–46; Jonas Balkevičius, *Lietuvių kalbos predikatinų konstrukcijų sintaksė*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų institutas, 1998, 35–38; Sabaliauskas 2012, 133.